

ТИМАШОВ В. О.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
(Київський національний торговельно-
економічний університет)

СЕВАСТЬЯНЕНКО О. В.,

старший викладач кафедри
адміністративного, фінансового
та інформаційного права
(Київський національний торговельно-
економічний університет)

УДК 34:336.719.2 (477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.2.20>**ФІНАНСОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА
ТА ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ**

Ця стаття присвячується аналізу фінансової системи України, визначенню її поняття, класифікації та структури, а також основоположних засад українського законодавства щодо її характеристики та регулювання.

У роботі на основі дослідження наукових напрацювань та українського законодавства стосовно вирішення питання та проблематики фінансової системи України було наведено визначення поняття «фінанси» та «система», виведено зміст поняття «фінансова система» та запропоновано методи її подальшого розвитку.

Було досліджено поняття грошових фондів та державних фінансів як важливого складника фінансової системи.

Досліджено проблеми правової характеристики та законодавчого регулювання фінансової системи України. Проведено комплексний аналіз наукових досліджень вітчизняних авторів та визначено недоліки, які впливають на ефективність реформування фінансової системи та її практичне застосування.

На основі наукових напрацювань було з'ясовано властивості кожної ланки фінансової системи та визначено функції і принципи, які належать їй. Зроблено їх класифікацію та систематизацію. Зазначено їх взаємозв'язок та взаємодію один з одним.

Нами було наведено основні засади, на які спрямовано вектор національної політики в умовах становлення фінансової системи. Також досліджено світову практику та запропоновано варіанти вдосконалення національного законодавства.

З'ясовано, що наявна гостра потреба у законодавчому регулюванні питань у сфері фінансової політики держави та її вдосконаленні та розвитку на національному рівні.

На основі досліджених матеріалів було сформульовано пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення юридичного механізму регулювання та передбачено перспективи розвитку українського законодавства.

Ключові слова: фінанси, система, фінансова система України, законодавство, характеристика, регулювання, правові засади.



Timashov V. O., Sevastyanenko O. V. Financial system of Ukraine: legal characteristics and legislative regulation

This article deals with the analysis of the financial system of Ukraine, defining its concept, classification and structure, as well as the basic principles of the Ukrainian legislation regarding its characteristics and regulation.

In the work, on the basis of research of scientific achievements and Ukrainian legislation regarding the solution of the problem and problems of the financial system of Ukraine, the definition of the concept of “finance” and “system” was given, the content of the concept of “financial system” was presented and the methods of its further development were proposed.

The concept of monetary funds and public finances as an important component of the financial system was explored.

The problems of legal characterization and legislative regulation of the financial system of Ukraine are investigated. Complex analysis of scientific researches of national authors is carried out and the shortcomings that affect the efficiency of reforming the financial system and its practical application are identified.

Based on the scientific knowledge, the properties of each element of the financial system have been identified and the functions and principles that belong to it have been identified. Their classification and systematization are made. They indicate their relationship and interaction with each other.

We have outlined the basic principles to which the vector of national policy is directed in the conditions of formation of the financial system. It also explored world practice and suggested options for improving national legislation.

Legislative regulation of issues in the field of financial policy of the state and the urgent need for its improvement and development at the national level are stipulated.

On the basis of the researched materials, proposals and recommendations on improvement of the legal mechanism of regulation were formulated and prospects of development of Ukrainian legislation were provided.

Key words: *finance, system, financial system of Ukraine, legislation, characteristics, regulation, legal principles.*

Вступ. Глобалізація фінансового середовища є однією із суттєвих рис сучасної світової економічної системи.

Сфера фінансового права і конкретні питання та принципи фінансової системи зокрема на сучасному етапі є недостатньо розкритими, щоб задовольнити потреби суспільства повною мірою.

Потрібно також виділи той факт, що в національному законодавстві не визначається поняття «фінансова система». Наразі ми користуємось трактуваннями вітчизняних та зарубіжних науковців.

Рівень міжнародної економіки зростає, відповідно, збільшуються вимоги до фінансових систем усіх держав. На жаль, реалії сьогодення такі, що українська фінансова система не конкурентоздатна. Саме тому її розвиток і вдосконалення мають стати прерогативою фінансової політики України.

Постановка завдання. Отже, метою статті є визначення поняття, класифікації та структури фінансової системи України, основоположних засад українського законодавства щодо її характеристики та регулювання, а також надання цілісної оцінки сучасним фінансовим процесам, особливостям побудови та тенденціям розвитку фінансової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри значну кількість досліджень фінансової системи (А.Т. Ковальчук, Т.А. Латковська, В.М. Опарін, О.П. Орлюк, Є.Д. Соколова), досі не існує чіткого визначення методів, способів забезпечення механізму функціонування



організації фінансової системи, а аналітична основа для його визначення тільки починає розвиватися.

А.Т. Ковальчук у праці «Фінансове право України: стан та перспективи розвитку» починає своє дослідження фінансово-правових відносин з фінансової системи України як базисної основи фінансово-правових відносин. Н.А. Зайцева в дисертації «Правове регулювання державного кредиту в Україні» визначає наявність публічного кредиту серед існуючих складників фінансової системи (які визначають більшість науковців). О.А. Лукашев у дисертації «Система фінансового права: теоретичні проблеми розвитку і трансформації» (підрозділ «Співвідношення фінансової системи, системи фінансового права та системи фінансового законодавства») охарактеризував основні наявні концепції щодо характеристики змісту фінансової системи. О.П. Орлюк у книзі «Фінансова енциклопедія» визначила поняття та структуру фінансової системи [1].

Разом із тим проблематика (структуризації) фінансової системи у вітчизняній економічній та правовій науках ще не достатньо досліджена.

Результати дослідження. Дослідження категорії «фінансова система» належить до дискусійних питань у галузі фінансів та визначається в різних джерелах по-різному. Натепер категорія «фінансова система» відсутня в чинному законодавстві. У науці фінансового права узагальнене розуміння її також відсутнє [1].

В Україні на цей час продовжується формування самостійної національної фінансової системи шляхом реформування тієї, яка існувала в нашій країні ще до проголошення незалежності. Це зумовлено тим, що її становлення і розвиток є доволі складним процесом.

Розбір наявних наукових праць свідчить про те, що у вітчизняній науці зовсім небагато фундаментальних досліджень, безпосередньо присвячених аналізу стану фінансової системи та обговоренню напрямів її розбудови, зокрема є різні точки зору на її зміст. Майже не розкриті взаємозв'язки і взаємодія елементів, що входять до її складу. Дискусійним також лишається питання подальшого розвитку фінансової системи в Україні. Головним «зерном розбрату» науковців щодо основних проблем функціонування фінансової системи є відсутність єдиного методологічного підходу стосовно встановлення сутності фінансової системи та взаємодії її складників.

Для розуміння сутності поняття «фінансова система» спочатку звернімося до поняття «система». Слово походить з грецької мови та означає ціле, яке складене із частин. Система – це множина елементів, які перебувають у відношеннях і взаємозв'язках один з одним і утворюють певну цілісність, єдність [2, с. 660]. Фінансова система, як і будь-яка система, представляє собою сукупність елементів, що пов'язані між собою певними ознаками.

На думку В. Опаріна, фінанси – це сукупність грошових відносин, пов'язаних із формуванням, мобілізацією й розміщенням фінансових ресурсів та з обміном, розподілом і перерозподілом вартості створеного на основі їх використання валового внутрішнього продукту, а за певних умов – і національного багатства [3, с. 5].

На цей час фінанси є багатостороннім і складним явищем, що має цілу низку ознак, а саме: 1) вони тісно пов'язані з самою сутністю та функціями держави; 2) є специфічними, однорідними відносинами між державою, юридичними та фізичними особами стосовно формування, розподілу та використання централізованих та децентралізованих грошових фондів; 3) поява таких грошових відносин спричинена наявністю держави як органу управління; 4) функціонують як інструмент розподілу сукупного суспільного продукту та одночасно забезпечують контроль за поділом його на частини; 5) вони спрямовані на забезпечення та реалізацію основних потреб суспільства тощо [4].

Так, аналізуючи визначення поняття «фінансова система», обґрунтованим можна вважати тлумачення А.С. Нестеренко, яка найбільш повно розкриває сутність фінансової системи з огляду на характерні їй ознаки. Отже, фінансова система є єдиною, характеризується цілісністю складників її сфер і ланок, їх взаємозалежністю і взаємозумовленістю комплексу фінансових інститутів і відповідних їм правовідносин, уповноваженого суб'єкта, процедур здійснення фінансової діяльності, функціонування якого регулюється нормами права, що



встановлюють юридичні засоби формування, розподілу та організації використання публічних грошових фондів [5, с. 74].

Грошові фонди – це частина грошових коштів, які мають цільове спрямування. До грошових фондів належать: статутний капітал (фонд), резервний фонд, фонд розвитку виробництва, фонд оплати праці, амортизаційний фонд, фонд для виплати дивідендів, валютний фонд та інші фонди, передбачені статутом підприємства. Формування грошових фондів підприємства починається з моменту його організації. Підприємство відповідно до чинного законодавства утворює статутний капітал [6].

Важливим складником фінансової системи, як зазначає А.С. Нестеренко, є державні фінанси, які безпосередньо включають: бюджетну систему; позабюджетні централізовані цільові фонди; фінанси господарюючих суб'єктів, галузей і відомств; кредитні ресурси [7, с. 43].

Кожній ланці фінансової системи притаманні певні властивості й функції, які є схожими за їх роллю і призначенням, не повторюються іншими її ланками, але всі ланки взаємодіють та інтегрують, що і є ознакою цілісності фінансової системи. Для визначення функцій, які властиві фінансовій системі, розглянуто функції основних складників фінансової системи, а саме: державних та муніципальних фінансів, кредитування, страхування, приватних фінансів та фінансового ринку і міжнародних фінансів.

Ми можемо визначити такі функції фінансової системи: 1) основні: розподільна (обміну) та контрольна; 2) другорядні: виробнича, стимулююча, регулююча, планування, організації; 3) забезпечуючі: формування, використання та контрольна; 4) системні: динамічність, відкритість, гнучкість, ефективність фінансової системи; 5) інші: забезпечення способів переміщення економічних (фінансових) ресурсів, забезпечення способів управління ризиком, забезпечення механізму об'єднання фінансових ресурсів, надання фінансової інформації.

Значимо також, що будь-яка юридична система ґрунтується на фундаментальному виборі принципів. А.С. Нестеренко під принципами фінансової системи розуміє сукупність суспільно визнаних настанов, фундаментальних орієнтирів, дотримуючись яких можливо формувати й розвивати фінансову систему держави, у тому числі її складники [8, с. 13].

У результаті дослідження А.С. Нестеренко доходить висновку, що фінансовій системі України притаманні такі принципи: стійкість, цілісність, стабільність фінансової системи, принцип взаємодії та узгодженості фінансового контролю і державного управління з державними і фінансовими органами, динамічність, плановість, активна реакція на нові чинники, прагнення до здорових фінансів, принцип фінансової безпеки держави, принцип прозорості та звітності [8, с. 13].

Структура національної фінансової системи динамічна; у процесі економічного розвитку вона може доповнюватися, або деякі її ланки можуть відмирати.

Фінансова система являє собою складний механізм. Ефективність її функціонування визначають два основні чинники:

- 1) налагодженість фінансових відносин у суспільстві;
- 2) організація управління національною фінансовою системою.

В основі цих чинників лежить насамперед вибір оптимальної для даної країни фінансової моделі, яка стимулює виробника й суспільство. Національна фінансова модель повинна враховувати не лише стадіальний розвиток соціально-економічної системи, а перш за все цивілізаційну ідентичність, національний менталітет, пріоритет розвитку [9, с. 20].

«Фінансова система» – це складна багатоелементна система, яку слід розглядати на трьох рівнях. Перший рівень – це сфери, які характеризують узагальнену за певною ознакою сукупність фінансових відносин, другий рівень – це ланки, що характеризують їх відособлену частину, третій рівень – елемент – першооснова, неподільна в умовах даної системи, з якої складаються інші її частини. Під елементом фінансової системи слід розуміти фінансово-правові інститути, які регулюють відносно самостійну сукупність суспільних відносин у відповідній сфері. Сфери фінансової системи запропоновано поділяти на дві: базові та додаткові. Базові сфери – це такі, що, як свідчить історичний досвід, змінюються залежно



від багатьох факторів, які мають вплив на розвиток і формування фінансової системи держави, але 15 існують у складі фінансової системи завжди. Без базових сфер неможливо функціонування фінансової системи. До базових сфер належать: публічні фінанси (централізовані фінанси) та фінанси суб'єктів господарювання (децентралізовані фінанси). Виключення інших складників з її складу пов'язано із запровадженням новітніх світових підходів до національної економічної системи, запровадженням або адаптацією національного законодавства до норм міжнародного права, а також зміною ролі держави на фінансовому ринку. Додаткові сфери виникають та функціонують у фінансових системах залежно від багатьох умов. Сьогодні в Україні у фінансовій системі є такі додаткові сфери, як міжнародні фінанси та фінансовий ринок. Це зумовлено виходом України на міжнародні ринки, розвитком економічних відносин, глобалізацією України тощо. Кожна сфера включає до свого складу низку ланок [1].

Головне значення у правовому регулюванні фінансової діяльності держави має Конституція України, в якій містяться основоположні принципи (на них ґрунтується галузь фінансового права); вона визначає вихідні положення нормативної регламентації фінансових відношень, є базою для фінансового законодавства [10].

Істотну роль у правовій регламентації фінансової діяльності держави відіграють закони України з фінансових питань. Насамперед до них належать ті, які за п. 1 ч. 2 ст. 92 Конституції України встановлюють:

- державний бюджет України;
- бюджетну систему України;
- систему оподаткування;
- податки та збори;
- принципи створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків;
- статус національної валюти, статус іноземних валют на території України;
- порядок утворення та погашення державного внутрішнього та зовнішнього боргів;
- порядок випуску й зберігання державних цінних паперів, їх види і типи.

У фінансове законодавство включається велика кількість підзаконних актів, якими є нормативні укази Президента з фінансових питань, постанови Уряду України, накази й інструкції міністерств і відомств, а також органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій.

Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України у сфері фінансів розробляються на основі законів [11].

Фінансові відносини у сфері міжнародних фінансів визначені Конституцією України (ст. 9, 18, 116 п. 1), Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (1991 р.) [12], договорами між Україною та фінансовими міжнародними організаціями й інституціями.

За ст. 18 Основного Закону регулюється зовнішньоекономічна діяльність України, визначаються її засади.

Сьогодні питання законодавчого регулювання та правової характеристики фінансової системи України є особливо актуальним, адже в умовах світової глобалізації становлення національної фінансової системи як повноцінної та самостійної структури держави постає все більш гостро та потребує швидких і негайних дій та рішень з боку держави.

Висновки. На підставі вищевикладеного зрозуміло, що законодавець прагне внесення змін, які можуть покращити стан фінансової системи України. Враховуючи низку проблем та прогалин у національному законодавстві у сфері фінансової політики, хочеться прослідкувати перспективи та шляхи вирішення цих проблем.

Удосконалення законодавства, затвердження основоположних засад, створення реальних стратегій забезпечення регулювання фінансової системи та її реалізації, модернізації застарілих підходів, а також успішний іноземний досвід у реформуванні та вдосконаленні фінансової політики дадуть можливість Україні стати гідним конкурентом на міжнародній арені.



Список використаних джерел:

1. Нестеренко А.С. Фінансова система України: правова характеристика та законодавче регулювання: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Одеса, 2014. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50593767.pdf>.
2. Новый иллюстрированный энциклопедический словарь / Ред. кол. : В.И. Бородин, А.П. Горкин, А.А. Гусев, Н.М. Ланда и др. Москва : Большая российская энцикл., 1998. 660 с.
3. Опарін В.М. Фінанси. (загальна теорія): Навч. посібник. Київ : 2001. С. 240.
4. Поняття фінансової системи України як об'єкта управління. URL: <http://sd-vp.info/2016/ponyattya-finansovoyi-sistemi-ukrayini-yak-ob-yekta-upravlinnya/>.
5. Нестеренко А.С. Визначення «фінансової системи» та її структурний склад. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 6–3. Том 1. С. 72–75.
6. Грошові фонди та фінансові ресурси підприємств. URL: https://studopedia.com.ua/1_43000_groshovi-fondi-ta-finansovi-resursi-pidpriemstv.html.
7. Нестеренко А.С. принципи фінансової системи України. *Юридичний вісник*. 2012. № 2. С. 41–46.
8. Нестеренко А.С. Фінансова система України: правова характеристика та законодавче регулювання: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Одеса, 2014. 40 с.
9. Руденко Ю.М., Токар В.В. Фінансові системи зарубіжних країн. Київ : КНЕУ ім. Вадима Гетьмана. 2010. 348 с.
10. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
11. Правове регулювання фінансової діяльності держави. URL: https://pidruchniki.com/12281128/finans/pravove_regulyuvannya_finansovoyi_didyalnos_derzhavi.
12. Про зовнішньоекономічну діяльність. Закон України від 13.02.2020 р. № 29 *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.

